

## Vinko Möderndorfer

*Pisatelj*

*(Ljubezen do literature)*

S prvim portretom mladega literata, z njegovo fotografijo, je velika zadrega, ki se vleče vse do današnjih dni; o pravi podobi njegovega obraza so bili napisani obširni članki, polemični eseji, in ko so razpravljalci že skoraj ugotovili, da pisateljev pravi in avtentični portret najbrž sploh ne obstaja, se nenadoma spet pojavi, kot bi priplavala z jezerskega dna, podobno kot pozabljen obraz utopljenca, fotografija neznanega človeka, ki spet za kakšno desetletje, do novega polemičnega eseja, prepriča ljubitelje literature, da je prav to tisti pravi umetnikov mladostni portret.

Bil je star devetnajst let, ko so v lokalnem časopisu, na straneh, namenjenih literaturi (v istem časopisu je svoje mladostne pesmi objavil pesnik Auden), priobčili njegovo kratko zgodbo. Navada je bila, da so na robu, levo zgoraj, tik pod naslovom, natisnili tudi avtorjevo fotografijo. In tako je šel mladenič prvič v življenju k fotografu. Oblekel je očetov suknjič, ki ga je mati, tik preden so zabili krsto, potegnila z očetovega trupla (ubit v rudarskih nemirih, zadet po naključju, nikoli niso izvedeli, ali je streljala policija ali pa ga je zadel zahrbtni in maščevalni strel očetovih kvartopirskih prijateljev?). Tak, v prevelikem suknjiču, ki je še smrdel po mrliču in žagovini, s katero je bilo napolnjeno dno krste, je sedel pred oko fotograf-skega aparata. To fotografijo je potem odnesel na uredništvo časopisa. Tam pa se je zgodila pomota. Njegovo fotografijo so pomotoma zamenjali s fotografijo mrtvega gasilca, ki je teden dni prej zgorel, ko so gasili senik.

Udrlo se je pod njim in padel je med goreče seno. Gasilsko društvo se je s kratkim člankom in s fotografijo nesrečnega mladeniča spomnilo svojega požrtvovalnega člana, ki je "v bitki z rdečim sovražnikom," mišljena sta bila ogenj in ognjena stihija, "dal največ, kar lahko človek da ..." Hkrati pa so na koncu članka diskretno povabili na veliko gasilsko tombolo, kjer bodo zbirali denar za novo gasilsko brizgalno. Na uredništvu časopisa pa so po nerodnosti obe fotografiji zamenjali. Tako je bila na levi strani pisateljeve kratke zgodbe natisnjena fotografija umrlega gasilca. Mladi pisatelj se ni dosti razburjal. To, da so mu priobčili zgodbo, je bilo zanj največ vredno. Tisti čas mu je umirala tudi mati. Hkrati pa se je ukvarjal s pisanjem daljše zgodbe. Nekakšne novele. Danes jo uvrščamo v sam vrh literature, ki se ukvarja s socialno tematiko rudarskega življenja. Seveda je v mladeničevi noveli rudarsko življenje opisano popolnoma drugače, kot to v istem času piše, na drugi strani oceana, Maksim Gorki; mladi pisatelj, kateremu je prva objava, pa čeprav s tujo fotografijo na robu, dala neverjeten literarni polet, popisuje težko življenje rudarjev s humorne plati, in tudi danes so nekatere strani v tej briljantni noveli še vedno sveže in duhovite, napolnjene z blago ironijo, ki ne poskuša sveta spreminjati, samo popisuje ga. Ravno ta smeh, ki ga je mladi pisatelj vtikal v mizerijo rudarskega vsakdanjika (znan je prizor, ko rudarji v predmestni gostilni pripravijo tekmovanje v prdenju), je bil začetek novega načina opisovanja socialnih razmer – prizori bede se menjavajo s prizori ljudskega humorja. Seveda pa prizor bizarnega, na prvi pogled vulgarnega tekmovanja, kjer zmaga tisti, ki spusti daljši prdec, sledi prizoru, kjer pisatelj z natančnostjo kirurga opisuje delovni dan v rudniškem jašku, tam se zaradi slabih varnostnih razmer, za katere je kriva uprava rudnika, udre strop in najmlajšemu rudarju, dvanajstletnemu fantu, zmečka obe nogi. Les, ki bi ga morali uporabljati za podporne tramove v rudniškem jašku, je šef izmene porabil za graditev ostrejša svoje hiše. Slab, krhek les pa je romal v rudnik (štiristo petdeset metrov globoko) kot material za podporne stebre. In mladeniču je težka skala zmečkala nogi pod kolenom. Pisatelj ni pozabil opisati tudi tega nesrečnega prizora, vendar ko beremo novelo, imamo občutek, da se je z večjo pisateljsko predanostjo posvetil popisovanju tekmovanja v prdenju. Žalostno nesrečo je sicer popisal natančno, toda brez moralističnih klicajev, brez revolucionarnih pozivov; nesreča je bila dejstvo sveta in tekmovanje

utrujenih rudarjev, ki v obmestni gostilni razdirajo svoje črne hece in štejejo sekunde dolgih prdcev, je bila še hujša obsodba sveta, v katerem zaradi dobička in podkupljivosti rudniške uprave mlademu fantu odrežejo noge pod kolena. Robati humor in sočnost, s katero ga je mladi pisatelj znal vnesti v sivi in brezizhodni rudarski dan, je v bralcu povzročila občutek, da je svet iz tira. Po smehu, ki so ga sprožili robate rudarske vragolije in okorni dovtipi, se je v bralcih naselila nekakšna jezava žalost, kot občutek krivice na primer ... Kombinacija smeha in groze rudarske brezizhodnosti je bila pomembna eksplozivna zmes pisateljeve mladostne novele, pa tudi tista posrečena formula, zaradi katere so njegovo knjigo brali tako rudarji kot tudi hčerke lastnikov rudnikov.

Umirala mu je mati, v časopisu so mu objavili zgodbo, pa čeprav s tujim obrazom na robu, on pa je v vročici pisal novelo, ki bo čez nekaj let ponesla njegovo ime v višave literarne slave.

Mati je ležala v sobi pri oknu. Gnilo ji je drobovje. Trebuh je imela napihnen. Kot gora je kipel spod sive rudarske odeje (nekoč, ko je še živel njegov oče, so namesto plače dobili nekaj sivih odej, ki so pikale po koži, in če si se ponoči pokril z njimi, si se zjutraj zbudil z velikimi rdečimi mdeži povsod tam, kjer se je gole kože dotaknila groba tkanina). Mati je gledala skozi okno. Nepremično. Njen sin, mladi pisatelj, je v sosednji sobi vročično pisal svojo literarno mojstrovino. V roki je mečkala časopis s sinovo zgodbo. Ni je prebrala (ker ni znala brati), ampak ji je bilo žal (njej edini), da na fotografiji, v levem robu zgoraj, ni obraza njenega sina. Ne bo se mogla pohvaliti pri sosedih: "Poglejte! Moj sin! V časopisu, moj sin!" Prišel je k njej in sedel na rob postelje. Imela je steklene oči. Teža sive rudarske odeje, s katero je bila pokrita, jo je bolela. Rekla mu je, naj jo odkrije. Težko da je, je rekla. Boli jo, ko tkanina tako pritiska nanjo, kot težka skala, ali še bolje, kot voz črnega premoga, je rekla in se celo poskušala nasmehniti. Potegnil je preparelo odejo z njenega života. Zagledal je materin napeti trebuh. Zlezel je spod srajce. Bil je siv. Bil je napet kot boben. Bil je mrtev. Dotaknil se ga je. Zastokala je, kot bi ji potisnil nož v drob. Takrat se je zaslišalo. Bila je dolga, dolga sapa, ki je pribrbotala iz maminega napihnjenege črevesja. In potem še ena in še ena ... Zasmrdelo je po trohnobi. Blagodejnost je preplavila materin obraz. Ni je več tako zelo bolelo. Zaprla je oči. Morda bo zdaj lahko celo zaspala. Trebuh je

malce uplahnil in dobil spet rožnato barvo. Vstal je s postelje. Zazrl se je v daljavo. "Tako se vrnem," je rekel in odšel nazaj v drugo sobo, kjer so na mizi ležali drobno popisani listi. Ravno kar je končal s prizorom, ko so mlademu fantu v bolnišnici odrezali obe nogi. V zadnjem odstavku je fant jokal, pa ne zaradi odrezanih nog, temveč zato, ker je vedel, da bo izgubil službo in da ne bo mogel plačati računa, ki ga bo zdravnik takoj naslednji dan poslal njegovi družini (najbrž jim bodo zaplenili pohištvo). Pisatelj je z vročičnimi očmi pohitel nazaj k pisanju. Vedel je, kako se bo nadaljevala njegova novela. Rudarji bodo šli v gostilno ...

*... stari Jost, tisti, ki je po ozki rudniški opravi vlekel ubogega Bloomovega sina z razcefranimi nogami proti vrhu šahta, se je na stolu rahlo nagnil vkraj. Gostilna je v hipu obmolčala. Obrazi so postali smrtno resni. Celó dim, ki se je sukljal pod zamaščenimi senčniki oljenk, je obmiroval. Nekdo je dvignil roko. Vse je še bolj otrpnilo. Potem se je stari Jost prijel za rob mize, se napel v obraz, da so mu žile na čelu izstopile, se še bolj nagnil vstran, zdaj je sedel na klopi pošev, samo še na eni ritnici, in – prrrrrrdnil ... Obrazi so zarežali, roke zaploskale, kozarci zacingljali in dim se je spet zasukljal nad plamenom oljenke. "Tako," je rekel stari Jost, "čim budnejši si, tem daljši je tvoj prdec ..." Smeh je še bolj zagorel med njimi. Klop pri vratih se je obrnila in pet rudarjev s šusmanom vred je telebnilo na tla. Valjali so se v žagovini in se držali za trebuhe. Krohotali so se na smrt. Zunaj pa je bila noč. Najmlajša Bloomova hči je prek ulice tekla v župnišče. Po župnika. Za vsak slučaj.*

Mati je zaprla oči. Sape iz njenega života so še nekajkrat tenko zapiskale. Ni več vedela, ali je še zaklicala za svojim sinom, "Rada bi, da ostaneš pri meni, dokler ne umrem," ali pa je za njim to zaklicala samo še v svojih ugašajočih mislih ...

Še preden je zaprl vrata za sabo, je mati umrla.

Pisal je vso noč. Šele zjutraj, ko je v bližnjem rudniku zapiskalo za konec nočne izmene, se je vrnil v sobo in videl, da je mama mrtva.

Ko so jo devali v krsto, je bila kot presušena deska. Trda in ravna. Mizar (izdeloval je tudi krste) in mladi pisatelj sta jo prišla vsak na svojem

koncu; njen sin za vrat, mizar pa za peti, tako, kot desko, sta jo položila v krsto (spet vonj po žagovini, ki vpije poslednje človeške sokove, ki v smrtni sprostivti pribrotajo iz trupla). Materi je uplahnil trebuh. V sobi se je pozibaval sivkast vonj po strohnjenem mesu.

Pokopal jo je naslednji dan.

S pokopališča grede, je v poštni nabiralnik spustil debelo kuverto s svojo končano novelo. Čez pol ure je že sedel na vlaku, ki je pihal skozi rudarsko pokrajino. Rudniška brezna so, kot brazgotine v zelenkasti pokrajini, švigala mimo njegovega obraza. Mislil ni na nič.

Prazno.

V glavi prazno.

Kot da se še ni rodil.

Založnik je bil navdušen.

Knjigo so tiskali čez pol leta. Res da v majhni nakladi in na slabem papirju, pa vendar ... Založnik je iskal pisateljev naslov ... Pisal je pisma, neodprta so se vračala. Potem mu je urednik lokalnega časopisa povedal, da jim je prav isti pisatelj pred kratkim poslal zgodbo in da so jo objavili. "Fino," je bil navdušen založnik, "pošlji mi fantovo fotografijo, jo bomo natisnili na platnicah njegove knjige." Tako je bila fotografija zgorelega gasilca znova natisnjena pod imenom mladega pisatelja.

V pristanišče je prišel ponoči. Velika tovorna ladja, ki je na celino vozila premog, je čakala v pristanišču. Zavlekel se je med kupe črnega premoga in takšen, ves oblit s črno brozgo in oblepljen s premogovim prahom, je naslednji dan stopil na celino.

"Kdor se s premogom rodi, se mu črno prav vse življenje od vsepovsod cedi ..." je pozneje ironično zapisal v neki svoji kratki zgodbi.

Pot do mesta je bila dolga in hladna. Vozil se je z vlaki in vozovi, psom je kradel hrano iz njihovih skodel na kmetijah ob poti, hodil je peš in se izogibal orožnikom, ki so se na kolesih vozili po podeželskih cestah in preganjali takšne, kot je bil on ... Nekako je le prišel do predmestja. Nekako je preživel. Nekako je na obrobju mesta našel hišo in tam so ga vzeli na skupna ležišča. Nekako se je zrinil na mestno tržnico in ves dan prekladal zaboje in košare z zelenjavo, ki je z vlakom prišla z juga. Ponoči je pisal ob soju oljenke. Podnevi garal na tržnici, tam je pozno popoldne,

ko so zapirali svoje "štante" tudi največji trgovci z zelenjavo, pobiral uvelo solato, gnile krompirje in razdrobljeno cvetačo ... To so potem on in drugi stanovalci hiše na obrobju mesta skuhal v nekakšno čorbo, zabeljeno s svinjskim lojem. Nekega večera, ko se je utrujen sklonil, da bi s kanalske rešetke pobral paradižnik, ga je zaskelilo pod komolcem. Kri se je pocedila in zdelo se mu je, da je konica razbite steklenice škrtnila ob kost. "Pustiiiiii!" je zaslišal, "Jaz sem ga prvi zagledal," za hip se mu je zatemnilo, potem pa se je dvignil (še preden je pritekla kri iz scefrane rane) in zagledal prazni in od lakote votli obraz nekega človeka, "paradajz je moj!" je zverinsko zakričal človek, spustil stekleno konico, pograbil paradižnik in stekel med prodajnimi mizami ... Ta prizor je ponovil v eni svojih najbolj pretresljivih zgodb, samo da ga je napisal v prvi osebi. On je bil tisti, ki je za košček kruha zabodel drugega, prav tako sestradanega človeka (nekakšna literarna transformacija: zabodeni se spremeni v klavca, paradižnik v košček kruha, resnična zgodba pa v socialno agitko; čeprav, to moramo že priznati, zgodba je, čeprav socialno angažirana, eden najboljših primerov svoje literarne zvrsti in kot taka ima v svetu literature tudi danes nedvomno svoje mesto). Tistega večera ni pisal. Skelelo ga je v rani. Čez kakšen dan se mu je rana zagnojila. Pisal in delal je lahko samo z levo roko. Desno je imel povito v umazane cunje. Na rano so mu v hiši polagali pasjo mast in jo posuvali s pepelom. Postal je levičar. Z levo roko se je naučil pisati ravno tako dobro kot prej z desno. Trudil se je. Vedel je, da nima časa čakati. Po možganih so se prekopicemale zgodbe, ki so hotele ven.

Podnevi je delal, z desno roko premetaval španske paradižnike, ponoči pa je z levo roko pisal (tri strani na noč) svojo novo knjigo. Knjiga bo imela naslov Vračanje, ali Vračanja, ali Vrnitev ... Vedel je, kaj mora pisati, vedel je, da mora imeti knjiga naslov, ki bo povezan s potjo, z vračanjem, z odhodom, s prihodom ... Dobil je hudo vročino. Roka mu je otekla. Šef delavcev na tržnici, mlad Arabec, ga je nagnal. Ko se je ves v vročici vrnil, da bi neusmiljenega Arabca z belimi zobmi še enkrat poskusil preprositi, naj ga vendar pusti, da še kakšen dan preklada košare z zelenjavo, pa čeprav samo z levo roko, ga je ta z eno samo vehementno in energično potezo prijel za rame, ga zasukal in brcnil v rit. Potem je naslednjih šest dni samo še pisal. Z levo roko in v strašni vročici. V vročici ustvarjanja podob z dolge poti, ki je vse bolj postajala nekakšna literarna kalvarija, in v svoji

čisto pravi, telesni vročici, tisti razgorelosti telesa, ki se mu po koži spuščajo rdečkasti madeži, ki mu sluznica v ustih in grlu žari, da se pisatelj duši pri vsakem dihu, toda še vedno, kot da ustvarja svoje poslednje delo, po šestnajst ur na dan, samo ob nekakšni mlačni juhi, po kateri plavajo koščki gnile zelenjave, piše drobne črke svoje literature. Njegovi sostanovalci ga poskušajo prepričati, naj preneha, naj se vendar ustavi, naj gre k zdravniku, zbrali so celo denar za pregled v bolnici, on pa je imel vedno bolj žareče in motne oči, samo pogledal jih je prek ramena, kot da zre v daljavo svojega romana, se sklonil nazaj k rumenim listom rokopisa, zaključvalo mu je v roki, pa tega ni več čutil, in pisal in pisal ... Ko je izgubil zavest, padel s stola in si ob robu mize razbil glavo tik nad levim ušesom, je bil roman končan ...

Zbudil se je v bolnici čez kakšen teden.

Imel je triindvajset let in odrezali so mu roko v ramenu.

Skoraj je umrl. Njegovo suho in izčrpano telo se je še dolgo časa bojevalo s smrtjo. Samo pisateljev obraz je bil svetel, zadovoljen, poln tiste življenjske energije, ki nas prežari takrat, ko končamo pomembno delo.

Bolnišnica je bila velika in umazana. Napol nekakšno zavetišče za reveže in brezdomce. Bolnišnico so vzdrževale zdolgočasene žene velikih tovarnarjev kot nekakšen odpustek za bogatenje svojih družin. Tako je ženska srednjih zrelih let, dvajset let starejša od mladeniča z odrezano roko, prvič in usodno srečala pisatelja. Njen mož, otrok nista imela, je bil lastnik ene največjih železarn v državi (ker je sodeloval z okupatorji, so mu čez petindvajset let železarno podržavili, on pa se je v svoji pisarni, stekleni mansardi tik nad plavžem, ustrelil v usta). Njegova žena, imenujmo jo Konstanca, čeprav ji ni bilo tako ime, je dvakrat na teden hodila v bolnišnico, tam je skrbela za bolnike, umirajoče in reveže. Ko je spoznala pisatelja z eno samo, levo roko, je začela prihajati v bolnišnico vsak dan.

Pisatelj je ozdravel ... Se na novo rodil. Predvsem zaradi Konstančine materinske skrbi in tudi zaradi ljubezni, ki se je iz dneva v dan, iz minute v minuto, porajala med njima. Priskrbela mu je stanovanje v umetniški četrti velemesta, daleč proč od mondenega podeželja, kjer je v gradiču, obdanem z drevoredi stoletnih hrastov, stanovala s svojim možem. Še preden

se je pisatelj s svojo starejšo prijateljico, takrat že ljubico, prvič sta se ljubila v prazni operacijski sobi bolnišnice, na novega leta dan vselil v svoje novo stanovanje na Rue Saint Germaine 117, sta se z mercedesom, letnik 1914, najnovejši model, zapeljala v predmestje, kjer je pisatelj takrat, ko je izčrpan izgubil zavest, padel s stola in si prebil glavo nad levim ušesom, pustil končani rokopis (več kot osemsto drobno popisanih strani) svojega romana ... Bil je razburjen, kot da se odpravlja na zmenek z dekletom ... Ko sta prišla v ulico, med sive in vegaste hiše, sta zaman iskala opečnato bajto s poševnim podstrešjem. Na njenem mestu je bil zdaj črn kvadrat ožganega zemljišča. Kar je ostalo od hiše – opeka, nekaj tramov – so odnesli sosedje in uporabili za graditev svojih svinjakov in kokošnjakov, vse drugo pa bodo zakurili v dolgi zimi, ki bo prišla.

Naslednjih pet let ni napisal niti vrstice.

Ko se je Konstanca ločila od svojega moža, je bil to velik škandal. Mož ji je zapustil stanovanje v centru mesta, šest sob s služinčadjo, nasproti opere, in od časa do časa ji je pošiljal draga darila s svojimi posetnicami, stotinami vrtnic in s patetičnimi vrsticami: "Vse ti odpuščam! Samo vrni se k meni." Ona pa je živela svoje prenovljeno življenje z nadarjenim pisateljem, ki se je z levo, edino roko naučil tako rekoč vse, celo vdeti nit v šivanko, pa čeprav mu seveda, zaradi množice služinčadi, tega sploh ni bilo treba. Bil je popoln levičar. Res da levičar po sili, saj mu je kruto življenje, kot nekakšno odkupnino za roman, vzelo eno roko, potem pa mu je nepredvidljiva usoda v obliki slabo ugašene cigarete v podstrešni skupinski sobi vzela še rokopis romana. Pisatelj je bil prepričan, da je napisal mojstrovino. Vedel je, da mu je med pisanjem tistih osemsto strani dolgega potovanja v sivo bleščavo nekega jutra žarel drob, da so bile v tistih besedah kaplje njegove krvi, meso njegovega mesa ... Nič hudega, si je mislil, knjigo bom napisal še enkrat. Še enkrat bom prepotoval vso tisto pot. Še bolje jo bom napisal. Vendar ne ... Ponovitev ni mogoča. Enkratnost se ne ponavlja. Izgovorjeno pade v prostor in se ne vrne več na ustnice.

Poskušal je.

V šestsobnem stanovanju, za lakirano bidermajersko pisalno mizico, s kovinskimi obtežilniki za papir v obliki bronastih samorogov, z zlatim peresom, ki mu ga je kupila Konstanca ob prvi obletnici njune ljubezni,

s svileni haljo na svojem vedno bolj rejenem telesu in s srebrnim pladnjem na robu pisalne mize, na njem pa črna kava v porcelanasti skodelici in pa gosta smetana v drugem lončku – ne, v takšnem svetu ni mogel ponoviti svojega potovanja ...

Pisal pa je zgodbe ... Kratke zgodbe, ki naj bi se nadaljevale, pa se nikoli niso ... Priobčevali so jih v časopisih s pripisom "nadaljevanje prihodnjič", pa tega prihodnjič ni bilo, bila je spet druga nedokončana zgodba in spet "nadaljevanje prihodnjič". "Že, že, talentiran pisatelj je, ni kaj, to moramo priznati, ampak, spoštovana gospa Konstanca," so drug za drugim, sicer z drugačnimi besedami, govorili uredniki, "dobro veste, da sem vedno cenil vašo družino, toda v nedogled ne moremo objavljati nedokončanih zgodb ..."

Mnogo let pozneje, pravzaprav čez dobrih petdeset let, so prav te nedokončane zgodbe postale kulturna knjiga neke generacije. Čas se je zamenjal. Čas, ki je prišel čez mnogo desetletij, je občudoval nedokončane zgodbe. Odprtost konca je postala smisel časa, smisel in poetika osemdesetih let... Takrat, ko so literarni sladokusci izbrskali in pravzaprav prvič odkrili levorokega pisatelja, je bila Konstanca že starka; vmes se je vrnila k svojemu "železarju", vmes je postala njegova častitljiva vdova (ona ga je našla tistega jutra, leta petinštirideset, ležal je za pisalno mizo in modrikast dim je plaval nad razneseno lobanjo), zdaj pa je bila osrednja oseba na tiskovni konferenci pisateljeve prve knjige nedokončanih zgodb. Novinarji so jo spraševali marsikaj, ona pa je na vsako vprašanje odgovorila enako. "Škoda, da je tako malo napisal." To je ponavljala, vse dokler je ni njena osebna medicinska sestra, možača s svetlimi brčicami pod nosom, z vozičkom vred odpeljala iz dvorane.

"Škoda, da je tako malo napisal."

"Škoda, da je tako malo napisal."

"Škoda, da je tako malo napisal."

Pisatelj pa je v tistih, za Konstanco tako srečnih letih, obupno poskušal še enkrat napisati svoj že napisani in izgubljeni roman. Zdelo se mu je krivično, da ga je izgubil, saj je vendar zanj dal svojo roko! Potikal se je sprva po stanovanju, potem po bližnjih ulicah, potem po vsem mestu. Posedal je po gostilnah, z edino roko grabil natararice za njihove napete

prsi, zapravljaj Konstančin denar in se v pijanosti hvalil, kako piše svoj veliki in pomembni roman, v resnici pa je od časa do časa napisal kakšno kratko in nedokončano zgodbo, ki pa s pravim in živim življenjem ni imela prav ničesar skupnega (in ravno zato so te zgodbe postale tako zelo slavne prav v osemdesetih letih, v obdobju postmodernizma). Konstanca mu je kupovala knjige, ga vodila na razstave, iz njega je hotela narediti uglajenega in popolnega pisatelja (pa čeprav brez ene roke). Nekoč mu je kupila knjigo, v kateri se neki človek zjutraj zbudi in ugotovi, da se je spremenil v hrošča, pri tem pa ga sploh ne moti to, da je hrošč, skrbi ga predvsem to, ali bodo to preobrazbo opazili drugi ... Pisatelj je bil ves iz sebe. Rekel je: "Nisem vedel, da lahko tudi tako pišeš ..." Bil je pretresen. Kar naprej je prebiral tisto knjigo. Knjiga pa je nanj naredila še pomembnejši vtis. Iz zgodbe o preobrazbi je ugotovil, da se je takrat, ko je končal svoj izgubljeni rokopis, po pomoti zbudil v napačnem svetu ... V svetu, ki ga ne more in ne zna spraviti v nobeno zgodbo. Izgubil je roko. Izgubil je leta. Izgubil je pisavo. Izgubil je sebe.

Spomnil se je na rudarsko pokrajino. Na zelene hribe, razjedene z rudniškimi jaški. Spomnil se je na vonj po premogovem prahu, na tisto belkasto svetlobo, ki je prosevala skoz okno na posteljo, kjer je umrla njegova mama. Spomnil se je na fanta, ki mu je skala v globini zemlje (štiristo petdeset metrov globoko) zdrobila obe nogi. Spomnil se je na očeta, kako je prihajal ponoči pijan domov, na njegov kotel, kjer je na skrivaj kuhal žganje iz gnilega sadja, ki ga je pobiral iz prahu ob cesti, ko se je vračal iz rudnika domov.

*... očeta sem videl prvič in edinkrat jokati, ko sem imel osem let. Oče je bil silak. Obraz razjeden, roke velike kot dve hertšafli. Kadar je udaril, in udaril je takrat, ko je bil pijan, je bolelo še dolgo. Ni bil človek, ki bi jokal. Kadar sem se cmeril, me je rahlo lopnil po tilniku in rekel: "Jokajo samo stare babe!" Tistega dne je prišel iz rudnika prej kot po navadi. Bil je mrk. Sedel je v kot pri oknu. Hotel si je zviti cigareto, pa so se mu tresle roke in tobak se je razsuval med njegovimi koleni. Potem je zajokal. "A veš, da so prišli orožniki pome ... Dol, v šaht ... Abzer jaška jih je pripeljal ... Rekli so, da sem kradel ... Tisto prekleto gnilo sadje ob cesti ..." In je zahlipal še huje. Iz sramu, mislim, da iz sramu, in si pokrtil obraz ... "Ležalo*

*je ob cesti ... Kako naj bi bil vedel, da je njihovo ... Mislil sem, da je gnilo sadje od vseh ..."*

*Takrat sem prvič in zadnjič videl jokati svojega očeta.*

*Jokal je kot stara baba.*

Pisatelj se je spomnil tistih smešnih rudarskih tekmovanj, gostilniških šal, grobosti, ki se preliwa s smehom in glasnim krohotom, spomnil se je tistih obrazov, ki so utrjeni od vsega, s prežganimi pljuči in oteklimi jetri, ždeli v njegovem spominu ... Spomnil se je, da jih je zapustil, namesto da bi pisal o njih ...

In tako je nekega jutra odšel.

Konstanca je na bidermajerski pisalni mizici pod pozlačenim obtežilnikom v obliki samoroga našla vrstico: "Sem šel iskat zgodbo."

Konstanca se je vrnila k možu.

Za pisateljem pa je izginila vsaka sled.

Govorili so, da so ga videli v Moskvi, na kongresu pisateljev, kako je z govorniškega odra s svojo edino roko žugal proti zahodu. Novinarji, ki so prihajali od tam, so pravili, da so v tamkajšnjih časopisih videli njegovo ime, ki mu je dodal še ime Vasiljevič ali Vladimirov, da so brali njegove zgodbe, da pa se ne spominjajo več, o čem so pripovedovale. "Veste, tam vse zgodbe govorijo isto," je Konstanci rekel prijatelj novinar.

Potem je prišlo desetletje, v katerem je bila velika vojna, v katerem se je Konstančin mož ustrelil v usta ... To desetletje je pogoltnilo vse in vse na novo izpljunilo ... Konstanca ni ničesar več slišala o mladem pisatelju. Šele mnogo pozneje, čez leta, ko se je svet spet utiril, je poslala svojega tajnika na veleposlaništvo države, v katero je odpotoval njen mladi prijatelj. Hotela je njegov naslov. Hotela je zvedeti, kaj se je zgodilo z njim. Niso ji odgovorili. In ko je nekaj let vrtala in vrtala, z mnogimi pismi, zvezami in prošnjami, so ji odgovorili: "Človeka s tem imenom nikoli ni bilo v naši državi. Zelo nam je žal." Vendar Konstanca ni odnehala. Z izginotjem svojega prijatelja se je začela ukvarjati sistematično. Imela je dovolj časa. Imela je dovolj denarja. In imela je goro spominov na mladega in obetavnega pisatelja (spomini, ki jih je poskušala oživiti, so bili nekakšen motor njenega vedno bolj dolgočasnega in izgubljenega življenja). Poskrbela je, da je

predsednik države, v katero je pred desetletji odpotoval njen pisatelj, dobil njeno pismo, ko je bil nekoč na meddržavnem obisku. To je bila drobna in preprosta prošnja ...

*... leta osemintrideset je moj prijatelj, pisatelj odpotoval v Vašo državo, tam se je čez nekaj let za njim izgubila vsaka sled ... Rada bi vedela, kako je z njim in ali je še živ ... Če je mrtev, bi rada prižgala tu, v najinem mestu, svečko spomina nanj. Prosim, pomagajte mi iz negotovosti ...*

Predsednikov kabinet je čez nekaj mesecev odpisal z isto vsebino kot pred leti: "Človeka s tem imenom nikoli ni bilo v naši državi. Zelo nam je žal." Konstanca se je sprijaznila, čeprav ga ni nikoli nehala čakati. Še takrat, ko je umirala v domu za ostarele in se ji je povsem omračil um, je ponavljala: "Škoda, da je tako malo napisal. Škoda, da je tako malo napisal. Škoda, da je tako malo napisal."

Ni znano, ali je pisatelj sploh vedel, da je takrat, ko je po materini smrti zapustil svoj rojstni kraj, pri mali zasebni založbi izšla njegova novela s fotografijo zgorelega gasilca na platnicah. O tej svoji noveli ni nikoli govoril. Niti Konstanci ne, ko ji je v nespečnih nočeh vročično pripovedoval svoje literarne sanje. Svojo prvo novelo je imel za izgubljeno. Za izgubljen in ponesrečen literarni poskus. Danes pa vemo, da je "Rudarska zgodba", tako se novela imenuje, ena najzanimivejših literarnih pripovedi, nastalih v dvajsetih letih tega stoletja, ko je revolucija delavcev in kmetov v oddaljeni ruski zimi še žarela s pravim in rdečim plamenom. Mladi pisatelj pa je imel svojo prvo novelo za dokončno izgubljeno in za slab vajenski izdelek.

Enkrat samkrat, ko se je ves skesan, prekrokan in z breznomo žalosti v očeh, po brezupnem večdnevnom pijančevanju vrnil nazaj v Konstančino naročje, je spregovoril nekaj, kar bi lahko bilo povezano z njegovo mladostno novelo ... Ležal je ob Konstanci, ji hlipal v golo ramo in klujuvalo mu je v roki, ki je ni več imel ... Takrat je rekel, da mu je žal ... "Zakaj," ga je vprašala Konstanca, "zakaj ti je žal?" Kar hlipal je in se izgubljal v pijanskih solzah. Preden je zaspal, pa je kljub vsemu izdaval, tega se zjutraj ni hotel (ali mogel) več spomniti, da mu je žal, ker ni bil ob materi, ko

je umirala ... V sosednji sobi je izgubljal čas s pisanjem neke bedaste zgodbe, ki ni bila nič vredna ... Mama pa mu je umirala in on ... "Prasec!" je slinasto kriknil in se udaril po obrazu. "Prasec izdajalski! Zaradi ničvrednih besed sem pozabil na njeno smrt!" In se je še nekajkrat, z vso pijansko močjo, udaril po licu, potem pa je padel s postelje in zaspal v dolgem, nezavestnem hrčanju.

Prav tako ni znano, kam je leta osemintrideset izginil. Nobenega dokaza ni bilo, da je zares odpotoval v daljno deželo srpa in kladiva, kjer naj bi, kot je mislil, našel prave besede za svoje prave zgodbe ... Ko so se v osemdesetih letih začeli zanimati zanj in za njegovo delo in so ustanovili celo društvo z njegovim imenom, je stekla širša akcija, ki naj bi raziskala njegovo življenjsko pot. Od časa do časa se je pojavil kdo, ki je postregel z domnevo, da enoroki pisatelj še živi v daljni tajgi, kamor so ga pregnali med velikimi zgodovinskimi čistkami in pomotami, nekdo drug pa je prišel spet z domnevo, da pisatelj še danes živi, pod drugim imenom in kot časten državljan na Nevskem prospektu številka 26. Spet tretji je trdil, da so enorokega pisatelja ubili v kletah moskovske tajne policije kot enega izmed tisočev zarotnikov pri načrtovanju umora velikega vodje. In tako naprej in tako naprej in tako naprej.

Toda, kljub vsemu, usoda se je še enkrat poigrala z njim. Rokopis izgubljenega romana, za katerega je pisatelj mislil, da je zgorel v tisti predmestni hiši, medtem ko je on ležal v bolnišnici, se je po petdesetih letih čudežno našel. Ne ve se, kako, kar pojavil se je v bukvarni starega Žida. Vlačil se je po podstrešjih, zavrt je bil v stare cunje, malce obgrizen od miši, nekaj strani je bilo izgubljenih, nekaj nečitljivih, vseh drugih osemsto in nekaj strani pa kljub desetletjem na svojem mestu – v porumeneli kartonski škatli za klobuke. Rokopis so pregledali strokovnjaki in na velikem simpoziju, ki so ga organizirali v čast pisatelja, priobčili, da so našli dragoceni rokopis, ki pa da je ne samo edino obsežno delo skrivnostnega pisatelja, temveč tudi eno izmed najboljših literarnih mojstrov in tega stoletja. Osemsto strani potovanja v globino človeške duše. Prepotoval ga je mlad človek. Na svojem brezkompromisnem potovanju je raztrgal svet na koščke in ga znova sestavil. Z jasnostjo mojstra secirnice in s prodornostjo zvezdogleda se je zazrl svojemu stoletju v obraz in poskušal izpovedati Resnico.

... pot je bila dolga in nagrmadena s človeškimi telesi. Valili so se drugo prek drugo. Potovali so od kraja do kraja. Odganjali so jih s psi. Vmes so umirali in obležali ob poti. Otroci so se spremenili v starce in nekdo je s kamnom potolkel nekoga, ker je mislil, da ima v malhi skorjo starega kruha, pa so bile samo cunje. Videl sem to, ko sem se spuščal niže in niže. Izza žičnatih ograd so zarezali debelolični gospodje in njihovi psi so se trgali z verig. Smrdelo je po odplakah in ribe so obračale svoje mrtvo bele trebuhe. Na obrazu so se mi naredile rjavkaste kraste. Bil sem njihov in padal sem proti dnu, ki ga ni in ni hotelo biti ...

"Ni čudno," je dejal neki poznavalec literature, "da ni napisal ničesar več. V tem delu je povedal vse." Spet drugi poznavalec pa je ironično pripomnil: "Tako dobro je pisal, da mu je odpadla roka."

Konstanca, ni ji bilo tako ime, toda vseeno jo imenujmo Konstanca, je umrla. Na koncu je pomešala vse. Mislila je, da je strežnik v norišnici njen sin, ki ga ni nikoli imela, in da je ona nihče drug kot sirska princesa Tevta, ki pa sploh ni bila sirska princesa, temveč rimska ...

Izdali so knjigo pisateljevega izgubljenega in čudežno najdenega rokopisa.

... čedalje bolj sem prepričan, da naše življenje vodijo nepredvidljive sile. Toda te sile niso Bog. To ni nikakršna vnaprej določena volja. To je ... To je, kot če se udre strop v rovu poleg glavnega šahta in si ti samo kakšen meter stran, skala pa zdrobi telo tvojega prijatelja, s katerim si se na opavi še ravnokar pogovarjal, in ti je on, zdaj tvoj mrtvo zdrobljeni prijatelj rekel: "Čuj, prinesi mi mojo torbo, tamle, pri hertšafli leži ..." In si šel in se sklonil po njegovo platneno boršo, v tistem hipu pa se je na prijatelja udril strop. Švapli so kovinsko zadoneli, ko so prazni butali drug ob drugega in premog, pomešan z zdrobljenim kamenjem, je šprical okoli ... To je tista sila ... Usoda? ... ki kar tako, brez kakršnega posebnega vzroka določi: "Ti si, tvoj prijatelj havar pa ne bo več ..."

Ne, doma nismo nikoli verjeli v Boga. Imeli smo ga v kotu nad mizo, to že, in oče, kadar se je pijan vrnil iz jaška, se je dolgo v noč pogovarjal z njim. Zmerjal ga je in ga v solzah rotil, pripovedoval mu je rudarske vice in mu jezno žugal. Mama pa se je včasih na skrivaj pokrižala pod

*Njegovo podobo. Ko je umirala, ni niti enkrat pogledala v njegov kot. Vsaj mislim, da ni. Ko je umrla, me ni bilo zraven. Neka sila me je odgnala od nje. Neka čudna sila mi je šepetala zgodbe, ki so se mi takrat zdele pomembnejše od materine smrti. Ta sila, včasih sem ji rekel: Ljubezen do literature, danes bi ji raje rekel: Zagledanost vase, ljubezen do svoje lastne nesmrtnosti – me je odgnala v sosednjo sobo in tam sem do jutra pisal neko popolnoma nepomembno zgodbo. Moja mama pa je medtem enostavno umrla (čisto sama). Nič se ni zganilo. Bog v kotu ni niti pomežiknil. V meni ni utripnila prav nobena skrivna žila in nobena beseda, ki sem jih v trenutku njene smrti zlagal drugo poleg druge, ni zatrepetala...*

Knjiga je bila že skoraj natisnjena, zanimanje zanjo je bilo veliko, hkrati so pripravljali še izdaje v nekaj evropskih jezikih, pa uredniki še vedno niso imeli pisateljeve fotografije. Edina fotografija, ki so jo našli v Konstančini zapuščini, druge je zažgala, je kazala enorokega pisatelja v hrbet, kako se z levico naslanja na kamnito balkonsko ograjo in zre na ulico. Prazen rokav, kjer bi morala biti desnica, je mahedral ob telesu. Prazen rokav pa še ni dokaz pisateljeve avtentične podobe. In zato so bili uredniki prav srečni, ko so njihovi poslušni in pridni uradniki izbrskali prvo izdajo prve pisateljeve novele s fotografijo mladega gasilca na naslovnici. "Ja, to je on! To je njegov resnični obraz!" so bili navdušeni.

Tako je obraz zgorelega gasilca znova zaživel ob izidu izginulega rokopisa, za katerega je bil sam pisatelj za svojega življenja prepričan, da je zgorel.

Obraz zgorelega gasilca in iz pepela pozabe izbrskani rokopis enorokega pisatelja sta tako vnovič zaživela in dokončno (za vse čase) postala eno.

Nekaj manj znanih rudarskih izrazov:

*Šusman* – tisti, ki razstreljuje skale, *hertšafľa* – velika lopata v obliki srca, *šaht* – navpični jašek, *abzer* – nadzornik v rudniku, *švapl* – vagon, *ručna* – lesena drča za premog, *opava* – delovišče v rovu, *laufarpy* – rudar vajenec, *piker* – pnevmatsko kladivo, *havar* – kopač, *lerhavar* – pomočnik kopača.